

УДК 65.012.8:334.752

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ПРИ СТРАТЕГІЧНІЙ ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ЗОВНІШНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ**Судакова О.І., к.т.н.***E-mail: SOI21@i.ua***Русінко М.І., к.е.н.***E-mail: rusinko78@gmail.com***Калюжна Л.В.***E-mail: Lesya10i@ukr.net**ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»***Медведовська Т.П., к.пед.н.***E-mail: tanya777@mail.ru**Національний гірничий університет*

Стаття присвячена вирішенню наукової проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств у стратегічній взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища з урахуванням загроз та можливостей, що надаються зовнішнім середовищем. Доведено, що забезпечення економічної безпеки підприємства потрібно спрямовувати на забезпечення реалізації його стратегічних економічних інтересів завдяки встановленню керованої продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища. Дослідженням встановлено, що всі формулювання та інтерпретації «економічної безпеки підприємства» відображають лише окремі аспекти цього складного поняття, що не дає можливості його однозначної і вичерпного тлумачення. Оскільки, в складних економічних умовах господарювання зростає роль економічної безпеки, і тому існує необхідність удосконалити відповідні методології. В роботі уточнено і розвинуто зміст понять: «економічна безпека підприємства», «стратегічна взаємодія суб'єкта господарювання із зовнішнім середовищем» в контексті забезпечення економічної безпеки підприємства. Розглядаються можливі варіанти забезпечення економічної безпеки підприємства, обґрунтовується доцільність створення власної служби безпеки.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, когнітивний підхід, стратегічна взаємодія, загрози, втрати

UDC 65.012.8:334.752

THEORETICAL BASES OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISES AT STRATEGIC INTERACTION WITH ENVIRONMENT**Sudakova O.I., PhD in Engineering***E-mail: SOI21@i.ua***Rusinko M.I., PhD in Economics***E-mail: rusinko78@gmail.com***Kaliuzhna L.V.***E-mail: Lesya10i@ukr.net**Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture***Medvedovska T.P., PhD in ped.sc.***E-mail: tanya777@mail.ru**National Mining University*

The article is devoted to the solving a scientific problem of maintenance of economic safety of the enterprise on the basis of management of strategic interaction with subjects of an environment taking into account threats and possibilities which are given by an environment. It has been proved that on a strategic interval of time it is necessary to direct maintenance of economic safety of the enterprise on maintenance of realization of its strategic economic interests by an establishment of the operating productive interaction with environmental subjects. The research has determined that all of the formulation and interpretation of «the enterprise economic security» reflect only certain aspects of this complicated concept and can not quality for its an unambiguous and exhaustive interpretation. So, in difficult economic management conditions the role of the economic security increases, and therefore there is a necessity to improve appropriate methodologies. The following maintenance of the concepts has been clarified itself: «enterprise economic security», «strategic interaction of subjects of managing» in a context of maintenance of economic safety of the enterprise. In the article the possible variants of providing of economic security of the enterprise have been considered and expediency of creation of own security service has been founded.

Keywords: economic security of the enterprise, cognitive approach, strategic interaction of the enterprise, threats, losses

Актуальність проблеми. Необхідність вирішення проблем, з якими зіткнулися вітчизняні підприємства внаслідок впливу економічної кризи, зробило забезпечення економічної безпеки як ніколи актуальним питанням. У зв'язку з цим перед економістами і менеджерами виникло завдання перегляду існуючих принципів і підходів до управління економічною безпекою та їх вдосконалення з урахуванням нових вимог, які висуває нестабільне зовнішнє середовище функціонування підприємств. Одними з таких вимог є оперативність і результативність управлінських рішень, що можна забезпечити використовуючи сучасні інструменти управління.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблемам дослідження стану економічної безпеки на різних рівнях економіки присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як: О. Арєф'єва, О. Бєлов, Х Бернс, І. Бінько, Б. Бузан, О. Власюк, Б. Грієр, М. Єрмошенко, Т. Ілген, М. Камлик, Т. Качала, В. Крутов, М. Куркін, Х. Маулль, Х. Моргензан, В. Мунтіян, П. Ноак, О. Новикова, Л. Олвей, С. Пирожков, Г. Пастернак-Таранущенко, В. Пономаренко, В. Пономарьов, П. Пригунов, В. Сенчагов, В. Сідак, А. Сухоруков, С. Шкарлет, В. Шлемко та інші. Питання активної адаптації підприємства

до змін зовнішнього середовища відображені в працях учених із проблем стратегічного управління, таких як: І. Ансофф, М. Бобіна, Б. Гаррет, В. Геєць, В. Герасимчук, В. Горбатов, Ю. Іванов, З. Каїра, В. Кардаш, С. Карделл, М. Кизим, М. Мартиненко, О. Наливайко, В. Пономаренко, К. Прахалад, О. Пушкар, Р. Уелборн, Дж. Г. Форрестер, Г. Хемел, Л. Шевченко та ін. Для аналізу слабкоструктурованих, відкритих, складних систем, якою є економічний потенціал підприємства, нині активно використовується когнітивний підхід, наприклад, у працях таких вчених, як: В. Бурков, Г. Горлова, Е. Захарова, С. Радченко, Л. Козлов, Я. Коровин, А. Кочкаров, О. Кузнєцов, А. Кулінич, А. Марковський, Е. Мельник, Д. Новіков, М. Салпагаров [1-8].

Віддаючи належне науковій та практичній значущості праць названих авторів, слід відзначити, що певне коло питань методичного характеру є недостатньо дослідженими. Так, недостатньо розглянутими залишаються питання вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства на стратегічному інтервалі часу завдяки використанню можливостей, що надає зовнішнє середовище; визначення змісту та особливостей стратегічної взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища з метою забезпечення економічної безпеки підприємства.

Мета роботи полягає в розробці теоретичних основ до забезпечення економічної безпеки підприємств при стратегічній взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища.

Викладення основного матеріалу дослідження. У складних умовах господарювання, що характерні для вітчизняної економіки, особливої важливості набуває процес гарантування економічної безпеки кожного підприємства, здійснення якого за умов недостатності та недосконалості теоретичної бази є ускладненим, а відтак і недостатньо ефективним. Теоретичне напрацювання нових методів забезпечення економічної безпеки підприємства є актуальною проблемою, оскільки її вирішення покликане знайти і запропонувати діючі механізми, успішні для застосування на практиці.

Специфіка економічних інтересів у сучасній економіці України полягає в їхній індивідуалізації та відсутності повної єдності, наявності протиріч економічних інтересів, що стають як внутрішнім джерелом розвитку економічних відносин, так і джерелом виникнення загроз для

економічного стану суб'єктів господарювання та економіки в цілому. Тому важливим завданням забезпечення економічної безпеки підприємства стає узгодження його економічних інтересів із інтересами суб'єктів зовнішнього середовища завдяки встановленню стратегічної взаємодії.

Дослідженням встановлено, що всі формулювання та інтерпретації «економічної безпеки підприємства» відображають лише окремі аспекти цього складного поняття, що не дає можливості його однозначної і вичерпного тлумачення. Отже, авторська позиція полягає в трактуванні змісту економічної безпеки підприємств як забезпечення реалізації стратегічних інтересів підприємства на основі використання можливостей зовнішнього середовища з застосуванням продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок між стратегічними економічними інтересами підприємства та забезпеченням економічної безпеки

Під стратегічною взаємодією підприємства автори пропонують вважати інструмент забезпечення реалізації його стратегічних інтересів, що базується на засадах встановлення партнерських відносин із суб'єктами зовнішнього середовища, які є стратегічними, з точки зору безпечного функціонування та розвитку підприємства; передбачає можливість здійснення активного впливу на суб'єкти з урахуванням їхніх зворотних дій.

Забезпечення економічної безпеки підприємства у стратегічній взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища є складним,

слабоструктурованим завданням, яке має враховувати когнітивні аспекти цього процесу, тому потребує залучення адекватних підходів та методів вирішення. Для цього пропонується використання когнітивного підходу, який застосовується у психології, тому вимагає відповідного адаптування.

Когнітивний підхід - найбільш адекватний метод щодо здійснення прогнозної оцінки стану економічної безпеки підприємства. Його основні положення до прогнозування стану економічної безпеки підприємства при взаємодії із зовнішнім середовищем відображені на рис. 2.

I. Прогнозування економічної безпеки підприємства при взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища – є складним, слабо структурованим завданням внаслідок: взаємозв'язку та динаміки кількісних і якісних параметрів ситуації при взаємодії суб'єктів, необхідності врахування процесів мислення, що відбуваються у свідомості керівників і працівників, які беруть участь у забезпеченні взаємодії та залежать від структури їхніх знань і досвіду (когнітивної структури), особливо на етапі визначення цілей, аналізу взаємозв'язків і впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства на стан його економічної безпеки.

II. До завдань прогнозування економічної безпеки підприємства слід включити: моніторинг загроз і можливостей для підприємства, з якими воно може стикатися при взаємодії із зовнішнім середовищем, визначення факторів впливу на стан економічної безпеки, показників, їхніх критеріїв та порогових значень; моделювання складних, слабо формалізованих, слабо структурованих ситуацій при взаємодії; прогнозування економічної безпеки; у разі потреби, визначення напрямків управління розвитком ситуацій при взаємодії для попередження виникнення загроз і забезпечення реалізації можливостей для підприємства.

III. Когнітивний підхід до вирішення складних, слабо структурованих завдань пов'язаний із використанням «когнітивної карти». Відмінності, яких набуває поняття когнітивної карти при використанні у сфері забезпечення економічної безпеки підприємства:

ПСИХОЛОГІЯ

1. Когнітивна карта – це модель зовнішньої ситуації відносно суб'єкта;
2. Відображає просторові відносини між об'єктами;
3. Модель ситуації суб'єктивна;
4. Мета дослідження: розуміння того, «як людина мислить» (дескриптивний підхід);
5. Відіграє важливу роль у практичному житті суб'єкта.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА

1. Когнітивна карта – це модель ситуації при взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, яка характеризується факторами як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства;
2. Відображає відносини впливу, причинності, наступності подій у ситуації;
3. Модель ситуації – об'єктивно-суб'єктивна, відображає знання експертів про ситуацію та об'єктивні умови;
4. Мета дослідження: прогноз стану економічної безпеки («що може бути?») та визначення напрямків підвищення рівня економічної безпеки («як треба мислити?») (нормативний підхід);
5. Може бути використана при вирішенні практичних завдань забезпечення економічної безпеки підприємства.

IV. Для формалізації та моделювання прогнозної оцінки стану економічної безпеки підприємства слід використовувати методологію когнітивного моделювання

Рис. 2. Основні положення когнітивного підходу до прогнозування стану економічної безпеки підприємства при взаємодії із зовнішнім середовищем

Забезпечення всебічної безпеки підприємства потребує створення спеціального підрозділу з метою реалізації захисних заходів - служби безпеки. Створення служб безпеки обумовлено загостренням конкурентної боротьби на зовнішньому та внутрішньому ринках та поширенням промислового шпіонажу. Створення служб безпеки відображає об'єктивну потребу ділових кіл у зменшенні комерційних ризиків та підвищенні безпеки підприємницької діяльності. Як правило, ці служби очолюють колишні співробітники правоохоронних органів чи відставні офіцери розвідки та контррозвідки. Значна частина працівників - особи, які раніше приймали безпосередню участь у вирішенні питань забезпечення безпеки в державних установах.

Служба безпеки підприємства створюється залежно від величини самого підприємства. Як правило, такі служби в основному створюються на великих підприємствах. В окремих випадках залежно від важливості вони можуть створюватись і на середніх підприємствах.

В усіх інших випадках безпеку малим і середнім підприємствам забезпечують місцеві органи внутрішніх справ або при державній службі безпеки.

Головні функції, які виконує служба безпеки можна сформулювати таким чином:

- 1) охорона виробничо-господарської діяльності та захист відомостей, що є комерційною таємницею підприємства;
- 2) організація роботи з правового та інженерно-технічного захисту комерційних таємниць підприємства;
- 3) запобігання необґрунтованому допуску й доступу до відомостей, які становлять комерційну таємницю;
- 4) організація спеціального діловодства, яке унеможливило одержання відомостей, віднесених до комерційної таємниці;
- 5) виявлення та локалізація можливих каналів витоку конфіденційної інформації в процесі діяльності та екстремальних ситуацій;
- 6) створення і організація такого режиму безпеки всіх видів діяльності, які б виключали зустрічі, переговори й наради в рамках ділового співробітництва підприємств з іншими партнерами;
- 7) забезпечення охорони приміщень, устаткування, офісів, продукції та технічних засобів, необхідних для виробничої або іншої діяльності;
- 8) організація особистої безпеки керівництва та провідних менеджерів і спеціалістів підприємства;
- 9) оцінювання маркетингових ситуацій та неправомірних дій конкурентів і зловмисників.

Служба безпеки підприємства постійно має бути готовою до подолання кризової ситуації, що може постати у зв'язку з зіткненням інтересів бізнесу та злочинного світу.

Для управління безпекою окремі підприємства створюють так звані кризові групи, до складу яких входять керівники підприємства, юрист, фінансист і керівник служби безпеки. Мета кризової групи - протидіяти зовнішнім загрозам з метою безпеки підприємства.

Загальні функції, що покладаються на службу безпеки підприємства, можна сформулювати таким чином.

1. Забезпечення пропускнуго та внутрішньо об'єктного режиму в приміщеннях; порядок несення служби; контроль дотримання режиму персоналом підприємства і партнерами (відвідувачами).

2. Участь у розробці основоположних документів (статуту, правил, внутрішнього розподілу, договорів тощо) з метою відображення в них вимог організації безпеки й захисту комерційної таємниці.

3. Розробка та здійснення заходів із забезпечення роботи з документами, що містять відомості, які є комерційною таємницею, контроль виконання вимог матеріалів інструктивного характеру.

4. Виявлення і перекриття можливих каналів витоку конфіденційної інформації, облік та аналіз порушень режиму безпеки працівниками підприємства, клієнтами та конкурентами.

5. Організація та проведення службових розслідувань за фактами розголошення або втрати документів, інших порушень безпеки підприємства.

6. Розробка оновлення і поповнення переліку і відомостей, що є комерційною таємницею, та інших нормативних актів, які регламентують порядок організації безпеки й захисту інформації.

7. Забезпечення суворого виконання вимог нормативних документів з питань захисту комерційної таємниці.

8. Організація та регулярне проведення навчання працівників підприємства й служби безпеки за всіма напрямками захисту комерційної таємниці.

9. Ведення обліку сейфів і металевих шаф, що в них дозволено постійне чи тимчасове зберігання конфіденційних документів, а також облік та охорона спеціальних приміщень і технічних засобів у них.

10. Підтримка контактів із правоохоронними органами та службами безпеки сусідніх підприємств в інтересах вивчення криміногенної обстановки в районі.

Кожне підприємство можуть уточнювати і за необхідності встановлювати власні специфічні функції для охоронного персоналу з метою повного забезпечення надійної охорони суб'єкта виробництва.

Висновки. Забезпечення економічної безпеки підприємств – неперервний процес, який вимагає не лише проведення постійного моніторингу внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування підприємства для виявлення негативних тенденцій і можливих загроз, а й комплексного підходу щодо протидії цим загрозам. Забезпечення всебічної безпеки підприємства потребує створення спеціального підрозділу з метою реалізації захисних заходів - служби безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нусінова О.В. Експрес-діагностика економічної кризи підприємства: Монографія / О.В. Нусінова, Є.В. Міщук. – Кривий Ріг: Вид. ФОП Чернявський Д.О., 2011. – 220с.
2. Нестеров Ю.А. Механизмы управления экономической безопасностью предприятий в условиях нестабильной и неопределенной среды / Ю.А. Нестеров // *Materialy VII Mezinarodni vedecko-prakticka konference. - Dil 4. Ekonomicke vedy. - Praha:Publishing House «Education and science» s.r.o., 2010. - Str.90-92.*
3. Шутяк Ю. В. Методи багатовимірної статистики в оцінці економічної безпеки підприємства / Ю. В. Шутяк // *Актуальні проблеми соціально-економічних трансформацій у міжнародному середовищі : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 23 квіт. 2010 р., Тернопіль / Терноп. комерц. ін.-т ; ред. Мартинюк В.Ф. та ін. – Тернопіль : ТКІ, 2010. – С. 391–393*
4. Шемаєва Л.Г. Розвиток внутрішнього ринку України як фактор забезпечення її економічної безпеки в умовах фінансово-економічної кризи / Л.Г. Шемаєва // *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми державного управління та державної служби в умовах світової кризи». – Харків: ХНЕУ, 2009. – С. 20-25*
5. Лекарь С.І. Поняття та зміст економічної безпеки / С.І. Лекарь // *Форум права. – 2012. - №2. – С. 399-402*
6. Куркін М.В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємств: навчальний посібник / М.В. Куркін, В.Д. Понікаров, Д.В. Назаренко. – Х.: ІНЖЕК, 2010. – 300с.
7. Kaplan R.S, Norton, D.P. *Strategy-Focused Organization: How Balanced Scorecard Companies Thrive in the New Business Enviroment. - Boston (USA): Harvard Business School Press. -2009*
8. Молодецька О.М. Методологічні особливості оцінки техніко-економічної безпеки підприємств / О. М. Молодецька, О. В. Нусінова // *Економічні науки. Серія. Облік і фінанси : зб. наук. праць. – Луцьк, 2010. – Вип. 7(25). – С. 303–312.*
9. Горелова Г. В. Когнитивный анализ, синтез, прогнозирование развития больших систем в интеллектуальных РИУС / Г. В. Горелова, Э. В. Мельник, Я. С. Коровин // *Искусственный интеллект. - 2010. - № 3. - С. 61-72*